

DELA BORISLAVA PEKIĆA U 14 KNJIGA

VREME ČUDA
HODOČAŠĆE ARSENIJA NJEGOVANA
USPENJE I SUNOV RAT IKARA GUBELKIJANA / ODBRANA
I POSLEDNJI DANI
KAKO UPOKOJITI VAMPIRA
ZLATNO RUNO I–VII
GODINE KOJE SU POJELI SKAKAVCI I–III
BESNILO
1999.
ATLANTIDA
SENTIMENTALNA POVEST BRITANSKOG CARSTVA
NOVI JERUSALIM
GRADITELJI
KOREŠPODENCIJA (DRAME I)
U EDENU NA ISTOKU (DRAME II)

PEKIĆ

GODINE KOJE SU POJELI SKAKAVCI II

USPOMENE IZ ZATVORA
ILI ANTROPOPEJA
(1948-1954)

■ Laguna ■

DELA BORISLAVA PEKIĆA U 14 KNJIGA
Knjiga 6 – tom II

Copyright © 1987, Borislav Pekić
Copyright © 2013 ovog izdanja, LAGUNA



Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ove uspomene posvećujem
onima koji nisu bili nevini.*

Sadržaj

DOSIJE K – 147/49

POD KESTENOM SENKE DUGE...

| | |
|--|----|
| Nad lešom jedne socijalističke detektivske priče | 17 |
| Dosije K-147/49 kao arheološko otkriće | 30 |
| Klatno vremena i slike iz građanske ostave | 40 |

SILAZAK U DRUGI OLUK

| | |
|--|----|
| Sa svim stvarima! | 47 |
| Jedna mladost na Balkanu, poluostrvu čuda, ili Prva slika iz građanske ostave | 54 |
| Jurišni odredi progressa ili Druga slika iz građanske ostave | 65 |
| Desetka ili Conciergerie balkanske revolucije | 74 |

PUTUJUŠČI CIRKUS GRAĐANSKE KLAŠE

| | |
|---|----|
| U traganju za izgubljenim gradom mladosti | 87 |
|---|----|

| | |
|---|-----|
| O mravojedu koji liže mrave, ali se čuva da poliče slona ili Treća slika iz građanske ostave | 91 |
| Zimski izlet na Adu Ciganliju | 104 |
| Trebaju mi veliki koferi smesta ili Četvrta slika iz građanske ostave | 112 |
| Nepronadjeni Camelot | 125 |
| NOĆI I MAGLE GODINE 1949. | |
| Kako se Panurgije uznemirio pa se odrekao nošenja veličanstvenog nakurnjaka i kako je socijalista dr Petiot sitno iseckao 25 žena ili Peta slika iz građanske ostave | 133 |
| Građanski cirkus putuje na Zapad | 147 |
| Žanr-slike revolucije na selu i konjsko groblje ili Šesta slika iz građanske ostave | 155 |
| Moji Rani radovi | 161 |
| U KUĆI NJIHOVIH UNIVERZITETA | |
| Avetinjski vozovi građanske neposlušnosti ili Sedma slika iz građanske ostave (<i>prva alternativa</i>) | 179 |
| Teatarski izbor ili Osmo slika iz građanske ostave (<i>druga alternativa</i>) | 184 |
| Kako sam doznao da je moj stalež napala plesan ili Deveta slika iz građanske ostave (<i>treća alternativa</i>) | 201 |
| Ima li igde išta dobro da za Srbina piše ili Deseta slika iz građanske ostave (<i>nastavak</i>) | 215 |
| Buržujski Decameron ili Jedanaesta slika iz građanske ostave (<i>četvrta alternativa</i>) | 219 |
| Peta negrađanska alternativa | 226 |

| | |
|--|-----|
| Prizor prvi ili Postavljanje scene | 229 |
| Prizor drugi ili Zavera protiv socijalističke otadžbine . | 230 |
| Prizor treći ili Erotika u senu | 232 |
| Prizor četvrti ili S kapom kineske kulturne revolucije na glavi | 232 |

NA GVOZDENOJ TRAMBULINI SMRTI

| | |
|--|-----|
| Član tri, tačke osam i deset | 237 |
| Na kraju sivog koridora mimikrije ili Dvanaesta slika iz građanske ostave | 252 |
| Pretvaranje maske u lice, o rizicima simulacije ili Trinaesta slika iz građanske ostave | 263 |
| <i>Morbus Pauli</i> , o preobraćeništvu ili Četrnaesta slika iz građanske ostave | 273 |
| O <i>Morbus Pauli</i> , Pavlovoj bolesti ili Obraćenički sindrom | 277 |
| Grupni portret jedne zavere | 279 |

DANI NARODNOG SUDA

| | |
|---|-----|
| 5. maj 1949. Narodnog suda dan prvi | 289 |
| Priповest o jednom selu, dva grada i tri zapisnika . . . | 306 |
| Piramidalni statut i program koji je zakasnio za pola veka, a poranio za ostatak | 319 |
| Četrdeset godina pre ili Prva slika iz negrađanske ostave | 325 |

POVEST JEDNE ZAVERE PROTIV NARODA

| | |
|--|-----|
| Dan u kome je smrt izvedena iz sudnice | 367 |
| Školski čas svetske istorije | 373 |

| | |
|---|-----|
| Ulični čas svetske istorije | 378 |
| Kontrarevolucija u džepu kožnog kaputa | 380 |
| Trula <i>Demokratija</i> i socijalistička demokratija | 386 |
| Prvomajska čestitka radnom narodu | 399 |
| Čupanje desne repe iz levih zabluda | 403 |
| Tajanstveni Slovenac sa sjajnim vezama | 408 |
| Konačan odgovor „naroda“ | 423 |
| Skok s motkom, a natrag peške | 423 |

ČOVEČE, NE DAJ VEŠTICI DA ŽIVI!

| | |
|--|-----|
| Veličanstvene veštice na letećim krilima | 435 |
| Gde je stvarno Đavo? | 448 |
| 14. maj 1949. U ime naroda! | 456 |
| Dvadeset godina posle ili Druga slika iz negrađanske ostave | 463 |
| Miholjsko leto naše mladosti | 467 |
| Crni građanski redengot i crveni prsluk Théophilea Gautiera | 482 |

FAKSIMILI DOKUMENATA SA PROCESA

| | |
|---|-----|
| Dokument br. 1. Faksimil rešenja Javnog tužioštva za grad Beograd, br. 527/48 od 10. XI 1948. o otvaranju krivične istrage protiv Borislava Pekića i drugova | 83 |
| Dokument br. 2. Faksimil istražnog zapisnika okr. Borislava Pekića | 176 |
| Dokument br. 3. Faksimil optužnice javnog tužioštva za grad Beograd | 286 |

| | |
|--|-----|
| Dokument br. 4. Faksimil zapisnika sudskog saslušanja okr. Borislava Pekića | 361 |
| Dokument br. 5. Faksimil zapisnika sudskog saslušanja Borislava Pekića, koji je vodio njegov otac Vojislav Pekić | 362 |
| Dokument br. 6. Faksimil Programa Sdoja | 363 |
| Dokument br. 7. Faksimil Statuta Sdoja | 364 |
| Dokument br. 8. Faksimil zapisnika o pretresu stana Đ. M. | 430 |
| Dokument br. 9. Faksimil zapisnika o pretresu stana P. J. | 431 |
| Dokument br. 10. Faksimil pisane izjave Đ. M. | 432 |
| Dokument br. 11. Faksimil presude Okružnog suda za grad Beograd, K-147/49 | 493 |
| Dokument br. 12. Faksimil presude Vrhovnog suda NR Srbije, KŽ-600/49 | 494 |
| Dokument br. 13. Faksimil rešenja o upućivanju na izdržavanje kazne | 495 |

KNJIGA DRUGA
DOSIJE K - 147/49

Pod kestenom senke duge...

U IME NARODA. Okružni sud za grad Beograd, u svom krivičnom prvostepenom veću, sastavljenom od sudije E. P., kao predsednika veća, sudija porotnika Č. I. i S. B., kao članova veća, i zapisničara D. S., sudskog pravnika, po predmetu krivice J. S., studenta medicine iz Beograda i drugih, zbog krivičnog dela iz čl. 3 tač. 8 i 10 Zakona o krivičnim delima protivu naroda i države (u vezi čl. 27 od. I O. K. Z.)... po održanom glavnom javnom usmenom pretresu na dan 5, 6, 7. i 9. maja 1949. god. doneo je i javno objavio dana 14. maja 1949. god. sledeću presudu: (...)

(Iz presude Okružnog suda za grad Beograd
K-147/49 od 14. maja 1949)

Nad lešom jedne socijalističke detektivske priče

Advokatska kancelarija dr Mikielja smeštena je u broju 28, na spratu jedne od secesionističkih kuća Vlajkovićeve ulice. Sa advokatom Ivanom Jankovićem zakazao sam sastanak u 11 časova morozno užarenog julskog dana 1987. godine. Nekoliko minuta po ugovorenom vremenu sedeo sam na stolici za klijente ispred njegovog radnog stola i pio Scotch.

Prostorije su elegantno nameštene, ulivaju poverenje. Ništa dublje ne obespokojava veru u pravne usluge od mračne, bajate sobe u suterenu, s odranim kožnim foteljama, pod kojima vise zarđale spirale federa i skuplja se slama iz XIX veka, stolovima s kojih se leprozno ljušti boja, spisima unakaženim svinutim đačkim ušima i pohabanim fasciklama, u hladnom zadahu ustajalog duvana i jeftine kolonjske vode, kao da je kupljena na rasprodaji filmskog *settinga* za Dickensov roman.¹ Ovde od svega toga nema ništa. Starinski

¹ Neke od naših najboljih posleratnih advokatskih kancelarija izgledale su kao okupacijski biro i za administriranje izbeglica. Ni klijenti nisu delovali bolje. Većina ih je u stvarnom ili izmišljenom sukobu sa socijalističkom Pravdom, oličenom u vojnim sudovima ili sudovima za zločine i prestupe

stil konzervativne tradicije diskretno je prožet uređajima savremene informativne tehnologije. Ni Scotch nema crvenu etiketu italijanske kontrabande.

Rekao sam mu da, za razliku od prvog dela mojih zatvorskih uspomena, *Godina koje su pojeli skakavci*, drugi deo nameravam zasnovati na dokumentima, ukoliko im u trag uđem.

- Kada i gde ste suđeni? – upitao je.
- Maja 1949, u beogradskom Okružnom sudu.
- Za krivično delo protivu naroda i države?
- *Dela*.
- Bilo ih je više?
- Da, ali sva su u tačkama 8 i 10 člana 3 Krivičnog zakonika.
- Onda je vaš dosije u arhivi Palate pravde.
- Mislite li da ga još čuvaju?

Nasmejao se bez radosti: – Oni sve čuvaju.

– Kada su posredi krivice, pretpostavljam. Za dobro nemaju takvo pamćenje.

- Ne – odgovorio je. – Država ga nikad nema.
- Postoji li mogućnost da se do Dosijea dođe?
- Zakonski rok od trideset godina je prošao. Nećemo imati poteškoća. Potrebna mi je samo vaša punomoć.

Otkucao je punomoć i pružio je na potpis. Pročitao sam dokument i odložio ga na sto.

protiv srpske nacionalne časti, Pravdom koja tada nije samo slepa prema činjenicama već i neraspoložena prema njihovoj pravničkoj odbrani. Vas je još i puštala da se pravdate, ali je u braniocima na političkim procesima gledala saučesnike okrivljenih. Naši advokati, izgleda, nikad nisu shvatili šta se od njih očekuje, dok su sovjetski u tome postigli uzorne rezultate, takmičeći se sa tužbom, a u svojim zvezdanim pledoajeima i nadmašujući je. Zato su naši ponekad hapšeni. (Veljko Kovačević, na primer.) Advokatske kancelarije su, u međuvremenu, postale politički klubovi, nalik radikalnim salonima u osvit francuske građanske revolucije.

– U čemu je stvar?

– Ovde piše: „Ovim ovlašćujem adv. Ivana Jankovića iz Beograda da me može zastupati u predmetu obnove procesa...“ Vi, valjda, ne mislite da tražimo obnovu procesa?

Nasmejao se: – Naravno da ne mislim. To je rutinska formulacija. Za obnovu je potreban uvid u dosije. Sama obnova nije nužna. Od nje se može i odustati.

– Pročitao sam materijal koji se na mene odnosi i ustanovio da bih umesto koje godine manje mogao dobiti i neku više. Tada sam odlučio da odustanem od obnove i umesto nje o procesu napišem knjigu.

Potpisao sam punomoćje, ispio Scotch, zahvalio mu i ustao. Ispratio me je do vrata.

– Kako će se zvati?

– *Dosije K-147/49*.

– Zar, u tom slučaju, i ona neće biti neka vrsta *obnove procesa*?

Odbijao sam ono što je I. J. imao u vidu. Većina uspomena na ove teme ima za cilj da denuncira nakaznost Pravde zasnivane na Uverenju, a ne Zakonu, ukoliko već i svi zakoni nisu tom univerzalnom i deformirajućem Uverenju taksativno podređeni. Takve knjige imaju duh groteskne sotije čak i ako nas obavestavaju o tragičnim sudbinama nevino osuđenih. Kroz njih veje zima netrpeljivosti i vlada klima pogrebnog humora, koji, ako ne izvire iz autorovog pogleda na stvari, oslobođenog batine iznad glave, automatski proističe iz sumanutih situacija u koje je stavljan. (Paradigmatičan uzorak je knjiga o sovjetskim čistkama A. Weissberg-Cibulskog *Zavera ćutanja*.) Iako za svrhu imaju ispovedanje pojedinačnog iskustva, njihova je kognitivna vrednost znatna, no meni izvan domašaja. Na nju smeju računati samo nedužni.

Ali, ukoliko sam dublje u uspomene tonuo, sve više mi se činilo da je I. J. u pravu. Samo u drugom smislu: ne obnove jednog sudskog procesa, već *ponavljanja jednog istražnog postupka*.

Obnove procesa se tradicionalno preduzimaju da se zadovolji pravda ako je presudom povređena ili da se nečija nevinost naknadno dokaže. U smislu *Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države* od 15. avgusta 1945. i njegovih *Izmena i dopuna* od jula 1946, čak ni najbenevolentnije tumačenih, nevin nisam bio. Eventualno utvrđivanje moje nedužnosti učinilo bi me smešnim u vlastitim očima, čak i ako bi se mogla braniti. Najteže posledice krivice već su preživljene u istrazi, na sudu, tokom robije, a one dugoročnije (nepoverenje vlasti, građanska neravnopravnost, hronično figuriranje na specijalnim spiskovima, osim za državne nagrade) ni posle rehabilitacije ne bi izostale. U međuvremenu, ništa zauzvrat ne dobivši, *izgubio bih prošlost* koje nemam razloga da se odričem.

Obnova političkog procesa sa svrhom građanske rehabilitacije besmislena je. U principu, nju politički krivac može očekivati samo od poretka za koji se borio. Nedavna rehabilitacija Nikolaja Buharina ima svrhe. Sa „smeštista veleizdaje“ A. Višinskog, sa paklene na rajsku obalu sovjetske povesti, njega je prevela Partija koju je na vlast doveo. (Kerenski bi morao čekati uspešniju reprizu građanske revolucije, a Romanovi obnovu Ruskog carstva.) U većini slučajeva, barem na ovim geografskim i istorijskim koordinatama, čudotvorni povraci iz mrtvih ili ne bivaju ili stižu kasno, a i kada se dese, poslednja im je briga da se bave vama. Pogotovu ako ste u grobu i iz njega se ne derete. (Na savest budućnosti ne računajte. Kao što ste vi nerazumno i svirepo odbacili svoju prošlost, ona će odbaciti vas. Kao

što ste i vi, s Alfredom de Mussetom, hteli da budete vlastiti očevi, ni vaša deca neće želeti da vama duguju rođenje. Bićete u grobu sami.)²

Ova *obnova* ima drugu prirodu i nameru.

Svaki se sudski slučaj može podeliti u nekoliko hronoloških sekvenci sledom kojim raste divlja biljka. Najpre činite krivično delo, zatim vas povodom njega zatvaraju, vrše nad vama istragu, sude vas i šalju na izdržavanje kazne. Iz semena (ne)delo raste stablo krivice i, zrijući, daje plod, poznat na zapadu pod imenom Kazne, kod Rusa – Iskupljenja. Plod je, uistinu, tek novo seme, ali se u ovo zatvoreno kolo daždvenjačke regeneracije zločina zasad nećemo upuštati. Dovoljno je reći da se politički krivci kojima je sud promenio mišljenje mogu na prste izbrojati.

Dok delo činite, dok ste u punom zamahu tzv. *krivičnih radnji*, poletno nastojite da što više budete krivi i da na sebe natovarite što veći broj potencijalnih godina robije. To je prirodno. Inače ih ne biste ni preduzeli. Sedeli biste s mirom kao i većina razumnih građana što bi da se eventualnim prednostima vašeg izdajničkog poleta koriste, ali nipošto da sa vama dele njegove neprijatne posledice. U istrazi je proces proporcionalno obrnut. Trudite se da krivi budete što manje. Ne sviđa vam se nijedna radnja kojom ste se, dok je trajala, ponosili. Neke vam se i glupim čine. Izlišnim

² Rehabilitacija nevinog, čak i kada je na nju spremna Pravda, kada sa za nju duhovi zreli, podrazumeva nečiju krivicu. Ako ste vi nevini, kriv je neko drugi. A krivi su najčešće još živi. Ponekad se poteškoća savlađuje objašnjenjem „da je takvo vreme bilo“. (Kakvo je to vreme u kome se nedužni na smrt i robiju osuđuju, i zašto se to čini, u međuvremenu se ne kaže.) Češće se komplikacija izbegava tako što se rehabilitacija ne dopušta ili odugovlači. (Dachauski procesi.) S druge strane, u nekim slučajevima rehabilitacije žrtava predratnih sudskih zabluda manifestuje se takođe sumnjiva žurba. (Apisova afera.)

svakako. Između težnje da budete što krivlji, u prvoj fazi vašeg slučaja, i namere da to budete što manje, u fazi drugoj, Sud, pogotovu ako je revolucionaran po naravi, ustrojstvu, tehnicu i osobnom sastavu, uspostavlja ravnotežu u korist vašeg dobrog imena, vaše hrabrosti i vašeg značaja – vrlina koju ste kurvinski hteli da gurnete pod ćilim. Sud sve čini da vam vrati ugled kojeg ste se u istrazi, premda bezuspešno, očajnički odricali. U sudnici vaši vas tužioci i vaše sudije poštuju više nego što poštujuete sami sebe.³

Ali za sve vreme dok se bavite, u prvom slučaju, radnjama kontradiktornim često i instinktu samoodržanja i zdravom razumu, a u drugom onima što i nagonu i razboru odgovaraju, ali retko uspeavaju, i dok, u trećem, prisustvujete prinudnoj restauraciji ugleda s kojim će vam srazmerno porasti i kazna, jedno pitanje uvek će vas moriti. Odmah posle hapšenja, za prvih nekoliko dana trnovitog prilagođavanja zatvorskoj civilizaciji, biće ono naročito uporno, jer ga dovodite u neposrednu vezu sa surovim iskustvima sa kojima se suočavate. Ono stoji u izravnoj sprezi sa činjenicom da ležite na hladnom, ponekad mokrom betonu, da vam je ćelija u februaru negrejana, da vas održavaju na otpacima koje samo vaša glad pretvara u ljudsku hranu, da vam je stražnjica utrnula u hroničnim vizitama isledniku, ako sedite, ako ne, utrnule su vam noge, da se sa vama razgovara u krajnje nevaspitano vreme, i delovima tela, čak i ortopedskim, koji za građansku konverzaciju nisu predviđeni, ukratko, da ste – najebali. (Setite se samo kako se osećate kada vas neko u četiri izjutra pozove telefonom.)

³ Jednom prilikom, kada sam zaboravio da mi je pod istragom *dužnost* što manje da budem kriv, P. S., moj islednik, ozbiljno se naljutio. Rekao mi je da on „nije moj biograf“. Narodni sud je, međutim, tu ulogu bez ustručavanja preuzeo. Zahvaljujući njemu, opet sam povratio samopoštovanje.